

Оксана Волох, викладач кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

М. ГАЙВОРОНСЬКИЙ – КОМПОЗИТОР, ДИРИГЕНТ, ПЕДАГОГ

У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях відомого українського композитора, диригента, педагога, громадського діяча Михайла Гайворонського.

Постановка проблеми. В історії розвитку української культури величезну роль відіграв композитор М. Гайворонський. Не випадково, що якраз на Західній Україні були написані музичні шедеври – стрілецькі пісні і не випадково Галичина народила нам таких митців, які возвеличували стрілецькі погляди. Це перш за все М. Гайворонський, Л. Лепкий, С. Чарнецький, Я. Ярославенко та інші.

М. Гайворонський не був ні політиком, ні громадським виховником, ані священиком. Це була дуже скромна, навіть не зовсім фізично здорова людина, яка все-таки зуміла, крім музичної ідеї і знання, передати людям особливо молоді, дорогі і високі почуття українського патріотизму. Усе життя цього нашого композитора може служити прикладом національної чистоти, характерності і найвищої цілеспрямованості служіння рідному народові. Його багатогранна працьовитість, особиста готовність для суспільності та відданість державницькій ідеї відбудови України були не тільки зразковими, але просто одноразовими.

Метою статті є донесення до читачів інформацію про життєвий і творчий шлях відомого українського композитора, диригента, педагога, громадського діяча Михайла Гайворонського.

Виклад основного матеріалу. Правдоподібно, що прекрасна місцевина над Дністром, місто народження Гайворонського, Заліщики – про яке існує народна пісня “В славнім місті Заліщиках” – зі своїм глибоким і вельми мальовничим яром та стрімкими узбіччями мала вплив на розвій музичного хисту нашого музикознавця. Проте певнішим мусить бути, що Гайворонський, який прийшов на світ 15-го вересня 1892 р., одідичив свою музикальність від батьків – міщан: мати любила співати, а батько грати на сопілці.

З восьми років почав малий Михась учитися грати на скрипці і співати у церковному хорі, яким керував брат Василь, де визначився як соліст – сопрано. Співав у бурсацькому хорі, відтак у селянському хорі під проводом брата Василя.

Вписавшись до учительської семінарії в Заліщиках, не покидає вивчати музику. Учителем музики був Франц Кеньор, який навчив його грати на віолончелі. Грає у симфонічному та духовому оркестрах. Там стає він диригентом хору і учнівської оркестри. Крім того, провадить духові оркестри в довкільних селах, отже, як можемо ствердити, вир культурно-громадської праці вже зарання поглинув молодого Гайворонського.

Він починає і сам складати власну музику вже з 12-го року життя. Хор у Заліщиках проспівав його першу пісню до слів М. Шашкевича “Ой вилетів орел” (1911). У тому ж часі пише він і дещо для скрипки.

До 1912 року керує чоловічим та мішаним хорами у семінарії, мішаним хором української бурси, селянським хором Старих Заліщик. Одноразово він керує духовим оркестром в с. Добровляни, згодом набуті навички духового оркестру стануть у пригоді. У молодості М. Гайворонський захоплюється фольклором, поезією, записує їх. Вже у семінарії, як згадав сам М. Гайворонський, komponував на хор скрипку і аранжував на оркестру твори. Як бачимо, у семінарії учитель дав йому ґрунтовні знання з теорії, гармонії, контрапункту та інструментовки.

Щоб студіювати музику далше, по закінченні семінарії подається Гайворонський до Львова і вступає до Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, де продовжує вивчати гру на скрипці у викладача Ф. Кребса, та студіює теоретичні предмети. Щоб заробити на прожиток, учителює у підльвівському селі Зашкові.

У тому часі створює одну зі своїх найкращих, оригінальних пісень “Ой нагнувся дуб високий” (слова М. Голубця) в 1913 р., а теж “Заповіт” і “Ой у саду, у саду” до слів Т. Шевченка, “Ідіть” (текст Олеся), “Боеву пісню” (текст Д. Романовича), “Реве, гуде негодонька” (текст Л. Українки) і “Щоденно ворони летять” (текст Олеся).

А взагалі М. Гайворонський почав писати з 1910 року. Серед перших музичних творів був хор

“Ой вилетів орел” та скрипкові п’єси. Для скрипки ним написано “Елегію”, “Колискову”, “Пісню без слів”, “Варіації на українську тему”, “Українські танці”, “Українські народні пісні”, “Серенаду”, “Сюїту”, у формі старовинних танців (гавот, менует, рондо), “Гавот” написаний на ритм гуцульського “Кругляка”, “Сонатіна”, “Гавот” сі-мінор, “Думка”, “Прелюд” до-мінор. Цей твір, один з найяскравіших у спадщині композитора, написаний у дусі скрипкових сонат Генделя з їх великою глибиною думки [1].

З вибухом Першої світової війни Гайворонський як борець за визволення знайшовся в рядах Українських Січових Стрільців. Там зразу організовує хор і вже під кінець 1914 року постають його відомі і славнозвісні воєнні пісні “Слава, слава отамане”, “Хлопці алярм” і “Нема в світі кращих хлопців” (слова Ю. Назарака). Всі ці пісні і деякі інші, включно з гімном Українських Січових Стрільців “Ой у лузі червона калина”, ввійшли у відому в’язанку пісень “Стрілецьким шляхом”. Майже всі стрілецькі пісні М. Гайворонського переклав на хори відомий композитор та диригент З. Лисько.

З 1915 р. наш молодий композитор має завдання зорганізувати стрілецьку духову оркестру, яка потім не тільки пригравала Січовим Стрільцям до маршів, але і давала концерти для загальної публіки у Стрию, Перемишлі, Львові та інших містах. Заснував при Стрілецтві Гайворонський і струнний квартет, де знайшовся відомий пізніше диригент і композитор Ярослав Барнич.

У 1916 році була написана пісня на Пресовій Кварті УСС в Тудинці, над Стрипою “Іхав стрілець на війноньку” на сл. Р. Купчинського. Обробки для хору здійснив С. Людкевич. В 1917 році М. Леонтович записав її у Тульчино на Поділлі, а Левко Ревуцький у цьому році в селі Іржавці на Полтавщині. Ця пісня була, як згадував Дмитро Ревуцький, надзвичайно розповсюджена в Україні і досі користується великою популярністю. Між Стрільцями ознайомлюється Гайворонський і з співтворцями, а саме з піснярем і поетом Романом Купчинським та автором безсмертної мелодії “Журавлі”, Левком Лепким (слова брата Богдана Лепкого). Великою популярністю користувалися стрілецькі пісні, створені М. Гайворонським у 1917 році: “Ой казала мати” – власний текст, “Ой нагнувся дуб високий” на сл. Ю. Шкрумеляка – триголосний однорідний хор, “Зарідний край” на сл. Р. Купчинського (співали її за гетьманування П. Скоропадського), пісня для мішаного хору “Сповнилась міра” на сл. П. Карманського, написана десь між 1916 –

1918 рр. Він автор пісні на слова М. Кураха “Вилітали сиві орли”, присвяченої “технологія” хорунжому Ф. Чернику [4].

Про найбільше поширену сольову пісню Гайворонського “Соню чічку” (текст В. Бабинського) з 1917 року існує поголоска, що її автором мав би бути якийсь інший стрілець. Коли візьмемо під розвагу навіть таку можливість, що хтось там може і натякав чи наспівав Гайворонському щось подібне до цієї мелодії, то, напевно, наш композитор опрацював її, надав їй таку форму і насагу, що він мав повне право назвати її своєю піснею. Бож зрозуміло, що такий тонкий методист, як Гайворонський, зовсім напевно не потребує запозичати чи брати від когось іншого мелодію до своєї пісні. Цю пісню часто виконував тенор Василь Тесяк. Вона ввійшла до його концертного репертуару і мала великий успіх у слухачів.

Коли УСС опинились 1917 році на Східній Україні (Слишетград), Гайворонський творить пісні “Із-за Чорного моря” та “Сон і доля”. Він зустрічає там деяких представників нашої культури, як Тобілевичів та ін. Стрільці під його диригентурою виступають дуже успішно зі своєю оркестрою, хором перед українською публікою. Незабутні спогади і чарівні враження з побуту на Східній Україні залишилися в Гайворонського на все життя; зрештою, як і з вчаснішого побуту на Закарпатті.

Після переходу Січових стрільців за Збруч в 1919 році М. Гайворонський стає диригентом в театрі М. Садовського у Кам’янець-Подільському. Микола Садовський на той час був Головоуповноважений для організації державних театрів та хорів Української Народної Республіки. Тут М. Гайворонський знайомиться з відомими композиторами та диригентами: В. Верховинцем, який разом з Нестором Нижанківським працювали хормейстерами цього театру. Через деякий час М. Гайворонського призначають головним військовим капелмейстером армії Української Народної Республіки. У Києві знайомиться з М. Леонтовичем, К. Стеценком, О. Кошицем, Я. Лопатинським та музикознавцем М. Грінченком. Ось, як згадує М. Гайворонський про зустріч з М. Леонтовичем: “Пам’ятаю, як покійний Леонтович тішився моєю піснею “Іхав стрілець на війноньку”, оповідаючи, що записав її від полоненого Українського Стрільця, не знаючи автора. Пісню цю і “Видми, брате мій”, я там же опрацював для мішаного хору і присвятив Кам’янецькому нашому хорові”.

З відродження української державности 1918 р. в Галичині, пише він марш “За Україну”, рапсодію “Довбуш” та “Похоронний марш”. Коли з

українською армією знайшлися у Кам'янці-Подільському працює диригентом у театрі Садовського.

З цим побутом пов'язані його зустрічі з молодим Нестером Нижанківським, Кирилом Стеценком та Миколою Леонтовичем. Гайворонський стає іменований Головним Копельмейстром Української Національної Республіки.

У 1917 році М. Гайворонський повертається до Золочева, де пише свої твори для скрипки. Тут він працює капельмейстером оркестру, а потім стає керівником Секції мистецтва. Потрібно нагадати, що під час війни всі музичні твори та весь архів композитора загинули. Одні ноти в Козятині, а другі опинилися в польських руках. З втраченого М. Гайворонський вже не міг нічого пригадати.

Після закінчення Першої світової війни М. Гайворонський під кінець 1920 року повертається до Львова, де працює учителем скрипки у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка. Одночасно працює вчителем співу та музики, а саме вчить музики в семінарії і гімназії Сестер Василіянок. За визначність у праці призначено його інспектором навчання співу в наших львівських школах 1921р. 1922 року видає він обширний, потрібний і дуже добрий "Співанник для дітей". Однією із найбільш цікавих і цінних прикмет Гайворонського була величезна любов до нашої дітвори. Він пише пісні й музику до кількох дитячих п'єс. За ціну бути виховником бурсаків, замешкав наш композитор у Ставропільській бурсі. Його як культурно-музичного працівника просто "розривали" у Львові. Він стає диригентом хору "Боян" в Успенській церкві, студентського чоловічого хору "Бандурист", а теж ремісничого хору "Воля", навіть почав керувати оркестрою залізничників. Чи під силу було одній людині, при не найкращому здоров'ї, дати собі ради з цими всіма дуже виснажливими зайняттями диригента, композитора і виховника молоді? Гайворонський любить музику і людей, особливо молодь, цинив працю, однак всі ці заняття були понад спроможності однієї людини.

У спогадах в книзі "Про музику і музик" Антін Рудницький згадує: "Михайло Гайворонський, мій давній щирий друг, не змінився назовні за цих 15 літ, які ми не бачили один одного, нічогісінько. Я навіть певний, якби сьогодні він знову вчив музики "У Василіянок, він знову покорував би там дівочі серця так само як і тоді! Але змінився він у іншому. Із музики – самоука, який вже тоді, важко пробиваючись через злидні повоєнного життя,

використовував вільні хвилини, щоб здобути фахову освіту. У з'єднаних стейтах став Гайворонський музикою – фахівцем".

З того часу маємо його солоспіви до власного тексту "Ой козаче мій" і "Колисав мою колиску" та "Чи ти прийдеш" (слова Богдана Лепкого). З хорів опрацював 20 народних пісень на чоловічий і мішаний хори, що їх видав студентський хор "Бандурист". Гайворонський, з убогими засобами до життя, почувався у Львові перепрацьованим. І саме життя було весь час під наглядом польської поліції. Тому рішив виїхати до Праги, в Чехословаччину або до США. Куди запрошували його шкільні товариші.

У 1923 році М. Гайворонський виїжджає в Америку у м. Бунсокей, йому тоді виповнився 31 рік. Серед приятелів і перейняв провід над хором і духовою оркестрою та почав вести освітні курси. М. Гайворонський разом з Р. Придаткевичем організовують "Українську музичну консерваторію" у Нью-Йорку, яка проіснувала десять років. Ось як оцінює роботу М. Гайворонського у консерваторії Р. Придаткевич: "Дуже корисним для нашої праці був кілька-літній досвід Гайворонського, як учителя скрипки в Музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові. Він добре знав інструментальний матеріал для початківців. У кожному індивідуальному випадку доцільне примінення такого наукового матеріалу мало велике значення" [6].

Гайворонський вписується на Музичний відділ Колумбійського університету, де студіює у проф. Д. Мейсона, якраз відповідав традиційний музичний напрям цього університету 20-х років. Він отримав навіть однорічну стипендію. По цих студіях Гайворонський побирав ще лекції композиції у відомого піаніста і педагога П. Галліко. З часів студій маємо його дві вагомні композиції на мішаний хор і симфонічну оркестру "Піски Д" до англійського тексту та "150-ий псалом". М. Гайворонський веде об'єднання сімейних церковних хорів, з яким виступає з концертними програмами, включаючи свої твори (1924 – 1932). Разом з О. Кошицем та іншими композиторами організовують 200-й хоровий колектив "Національний хор". Цей хоровий колектив виступає з концертами в "Карнегі Холлі" та "Тавн Холлі" під керівництвом видатного українського диригента та композитора Олександра Кошиця. У своїй статті "З Америки" у 1925 році він пише: "Хорових гуртків серед нашої еміграції в Спак. Д. Америки немало. Кожна організація – товариство намагається мати свій хор або оркестру. Диригентів майже не було, та багато меломанів своєю працею над собою

піднесли себе на можливий (відповідно до своєї здібності та пильності) рівень. Правда, є і таких багато, що винесли з дадьківської бурси репертуар для церкви і ним живуть до сьогодні: ані кроку вперед! Особливі тут умови, тяжко знайти дорогу, щоб ті хори вивести на чисту воду, трохи краще із церковними хорами, де скупився кращий елемент і що мають кваліфікованих керівників. Немала кількість хорів плекає пісню, виховує та дисциплінує братію. Хори – майже виключно з галичан “Багато добра лишив по собі Укр. Нац. Хор. Крім переписки зі Львовом, Гайворонський переписується коротко і з визначним істориком музики в Києві, знищеним Москвою Миколою Грінченком”.

У признанні за невтомну працю Гайворонського наші громадяни почали організовувати концерти присвячені йому як цінену українському композиторові, диригентові і суспільному працівникові. В 1933 році він пише музичну комедію зі стрілецького життя “Залізна острога”, яку присвятив своїм друзям з часів війни – Р. Купчинському і Л. Лепкому, прем’єра у виведенні Театру ім. Тобілевича відбулася у родинних Заліщиках з великим успіхом. Опісля grano цю комедію у Львові і Галичині. В дальшому творить композитор музику до п’єси Дмитра Миколишина “Синя квітка” в 1934 році. Тут маємо і пов’язання з його прославленою піснею “Синя чічка”. Це були замовлені твори для далекого рідного краю. З ним-бо був Гайворонський у найтіснішому зв’язку не тільки ідейно – художньо, але й практично бо переписувався із представниками всієї галицької еліти – музикантами, письменниками, журналістами, суспільними працівниками тощо.

У творчості М. Гайворонського слід підкреслити, що мелодика та гармонія, особливо в хорових творах, вражає своєю оригінальністю та колоритністю. Контрапунктне вміння виявляється в багатому застосуванні різноманітних поліфонічних засобів. Вплив М. Лисенка, М. Леонтовича і всієї плеяди західно-українських композиторів: А. Вахнянина, В. Барвінського, Д. Січинського та інших був настільки великим, що консерватизм його не похитнувся навіть в Америці. Сила давніх традицій, хорова музика залишили свій слід на музичному мисленні композитора. Хоча знайомство і дружба з О. Кошицем, його ідеї, приклад у ділянці церковної музики та спільна співпраця і високе виконавське мистецтво зробили певне враження на М. Гайворонського, особливо уважливий ділянці творчості, як церковна музика. Тут М. Гайворонський дав зразки глибокої

релігійної виразності, пов’язаної з народною піснею, аз іншого боку – з творчістю Д. Бортнянського. Він написав дві Служби Божі (друга “Білоруська”), дві “Херувимські”, опрацював літургічні співи Сидора Воробкевича, “Канти” з Почаївського Богослужника, “Псалом 150” (з англійським текстом) та багато церковних творів невідомих нашої громадськості [6].

Рівночасно працює він з усією наснагою своїх сил в Америці. М. Гайворонський хвилюється станом української музичної культури, зокрема хорової, оркестрової та театральної. Стоїть він у дружній співпраці і тут не тільки з музичними і мистецькими представниками, як з Р. Придаткевичем, О. Кошицем, П. Печенігою-Углицьким, скульптором О. Архипенком, але із представниками громадського життя, як Л. Мишугою, Л. Цегельським, С. Демидчуком, Д. Галичиним, о. Чепельським та ін [3].

М. Гайворонський тісно співпрацює з молоддю, для якої багато писав і аранжував. Своїми порадами допомагав згуртуванню організації “Ліга Української Молоді Північної Америки”. Цю організацію підтримував фінансово. У листі до М. Грінченка він пише: “Досі я виготовив отці праці:

1. На мужицький, дівочий та мішаний хори мої оригінальні і народні пісні а капелла, з фортепіано, із оркестрою, органом.
2. Солоспіви з фортепіано.
3. Скрипкові мініатюри з фортепіано, з органом.
4. На чельо і орган “Рондо”.
5. Музика до дівочих п’єс.
6. Співанник для дітей шкільного і дошкільного віку.
7. Діточі ігри і забави (музична частина до праці О. Суховецької).
8. Для струнного квартету: Сарабанда, Фугу.
9. Симфонічної оркестри: Симфонія (d-moll), Поема – картина, “Вальс – капріччіо” [2].

У 1934 році наш композитор одружується з дівчиною родом із Поділля, лікаркою, д-р Неонілею Пелехович, що стала чи не ідеальною товаришкою його працюючого життя. Вона дійсно потрапила відчувати його творчі задуми, спомагаючи віддано у звершенні його музично-суспільних планів. Передусім всіма силами намагалася підтримати і підсилувати його підірване війною здоров’я. З вищезгаданих творів він пише “Збірник українських пісень для молоді” – 1946 році видає у Канаді. Збірник складається з трьох розділів. До першого розділу увійшов “Співанник”, виданий у 1922 році, а також серія одно-, дво-, триголосних пісень, написаних

